

УДК 7.032: 72.01: 72.032

С. М. Лінда

кандидат архітектури, доцент
кафедри архітектурного проектування
Національного університету «Львівська політехніка»

ІСТОРИЗМ В АРХІТЕКТУРІ ЯК ФОРМА ХУДОЖНЬОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КАТЕГОРІЇ МИНУЛОГО

Анотація. У статті проаналізоване явище історизму в архітектурі у його взаємозв'язку із філософським осмисленням категорії минулого та на основі цього виявлене значення історизму в загальнокультурному контексті: це адекватна художня репрезентація засобами архітектури ретроспективних філософсько-світоглядних концепцій історичного розвитку.

Ключові слова: історизм, архітектура, категорія минулого, ретроспективна філософсько-світоглядна концепція історичного розвитку.

Постановка проблеми. Поняття історизму належить до тих міждисциплінарних понять, які використовують не лише в архітектурі, але й багатьох сферах наукового пізнання, а, зокрема, у філософії, історії, культурології. Інтерпретація поняття історизму є відмінною. В архітектурі: це тенденція, що проходить через багато етапів розвитку архітектури та характеризується залученням форм минулого в актуальну проектну культуру [1, с. 10]. У загальнонауковому значенні під історизмом розуміють два аспекти: принцип пізнання речей та явищ у процесі їх становлення та розвитку в органічному зв'язку з умовами, в яких вони породжені; світоглядна категорія та спрямованість мислення, що визначає історичну свідомість. За допомогою принципу історизму подається аналіз єдності минулого, теперішнього і майбутнього, синхронності та асинхронності суспільних процесів, діалектики старого і нового. Найсуттєвіша властивість принципу історизму полягає у ствердженні закономірності суспільного розвитку, коли на основі минулих і теперішніх ситуацій методом екстраполяції відбувається моделювання майбутніх процесів [2, с. 351; 3, с. 253–254].

Незважаючи на те, що поняття історизму в історії та теорії архітектури і соціогуманітарній сфері трактуються по-різному, їх об'єднує *категорія минулого* у визначеннях та визнання особливого значення *минулого* для вирішення актуальних проблем теперішнього. Тому є логічним розглянути «включеність» історизму в архітектурі у структуру загальнокультурного цілого можна за допомогою філософської категорії часу, а, зокрема, його

темпорального модусу – минулого, оскільки саме поняття минулого є об'єднуючим лейтмотивом, який детермінує появу історизму в архітектурі та в загальнокультурному універсумі.

Мета статті – продемонструвати історизм в архітектурі як художню рефлексію (засобами архітектури) філософської категорії минулого. Для цього необхідно наступні **завдання**: проаналізувати існуючі філософсько-світоглядні концепції історичного розвитку та виявити ті, де важливе значення належить категорії минулого; розглянути історичні етапи домінування ретроспективних філософсько-світоглядних концепцій та пов'язати їх із розвитком явища історизму в архітектурі.

Стан дослідження питання. У викладеному вище значенні явище історизму (як художнього відображення темпорального модусу минулого) розглядається вперше. Тому для висвітлення даного питання були залучені дослідження істориків, культурологів та філософів.

Обговорення проблеми. «Включення» історизму у простір культури розглядається на основі часової категорії минулого, яка, будучи фундаментальною філософською категорією, є необхідним елементом буття всього суцього. А це означає, що визначення часу апріорно входить у будь-яку концепцію знання. Саме тому розкриття культури (й архітектури як її підсистеми) через аналіз властивого їй відношення до часу спирається на те, що із сприйняттям і розумінням цієї категорії тісно пов'язане світосприйняття культури та ментальність епохи загалом. Тому явище історизму в архітектурі неможливо коректно розглядати ізольовано від таких культурних феноменів, як домінуючі концепції часу та історичного процесу, а також інтерпретації минулого у цих концепціях, оскільки саме у їхніх межах формуються зразки відношення до історичного минулого та створюються ціннісні картини його бачення, які згодом транслюються в архітектурні форми.

Основні концепції історичного розвитку. Наблизитися до системи смислів та їх ціннісних орієнтацій минулої епохи дозволяє дослідження темпоральних уявлень епохи як важливої соціокультурної характеристики епохи. Уявлення про минуле, теперішнє і майбутнє, стають імпульсом для розробки концепцій історичного розвитку суспільства [4].

«Людина не народжується з «відчуттям часу», її часові та просторові поняття завжди визначені тією культурою, до якої вона належить», – писав А. Гуревич (1972). Тобто темпоральні категорії є детерміновані культурним складом епохи. У різні епохи виникають різні розмірності людського буття, що визначає природничі, філософські, мистецькі, повсякденні уявлення про час. При чому, саме часові категорії виявляються одними із найважливіших при формуванні смислових орієнтирів даної культури: «Сьогодні усвідомлено, що в

окремі періоди історії культури виникає певний єдиний образ дійсності, який складає невидиму характеристику цілісного культурного буття даного народу даної епохи. Час являється однією із найважливіших складових цього образу» [5, с. 6]. *Уявлення про час являється ключовим у моделі світу, яку вибудовує кожна культура.*

В історичних дослідженнях наголошується, що вже «як мінімум два з половиною тисячоліття філософи оперують всього трьома образами історичного процесу... Ці три типи історичних змін... можна позначити як «прогресивні», «циклічні» і «регресивні» (рис. 1) [6, с. 282; 7, с. 77], «прогресивна» та «регресивна» концепції являють лінійні моделі типів історичних змін.

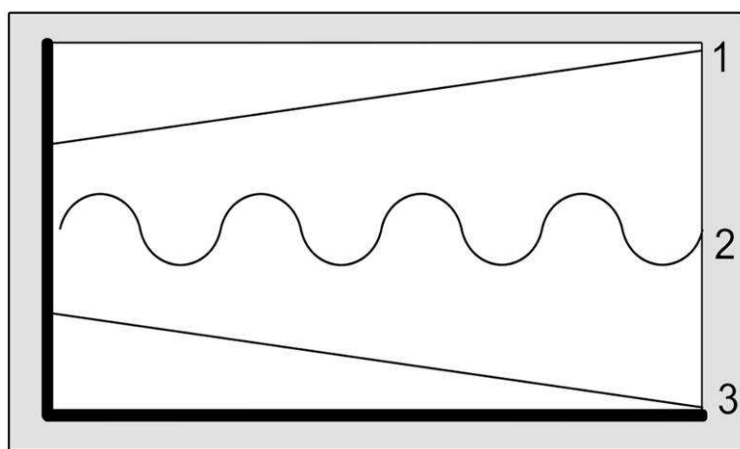

Рис. 1.

**Принципові концепції (форми)
історичного розвитку**

*(за І. Савельєвою та
А. Полетаєвим, 1997)*

- 1 – прогресивна лінійна форма;
- 2 – циклічна форма;
- 3 – регресивна лінійна форма

«Прогресивні» концепції передбачають, що теперішнє перевершує (за певними критеріями) минуле, а майбутнє (за тими ж критеріями) буде перевершувати теперішнє. У відповідності до «циклічних» концепцій стверджується періодичне повторення одних і тих самих явищ (експлуатується тема «вічного повернення»). Від того, у який момент циклу ми поміщаємо теперішнє, залежить бачення минулого і майбутнього. «Регресивна» концепція відображає песимістичний погляд на історію: теперішнє поступається (за певним критерієм) минулому, а майбутнє (згідно того ж критерію) поступається теперішньому [6, с. 283].

І. Савельєва та О. Полетаєв (1997) пропонують розвиненіший ряд цих концепцій, хоча їх конкретно не виділяють. Зокрема, прогресивна концепція існує у двох модифікаціях: «ортодоксальна» і «еволюційна» (термінологія С.Л.). Ортодоксальна прогресивна концепція нехтує всім попереднім історичним розвитком та досвідом, відкидаючи його як неважливий (епоха Просвітництва з культом розуму) або ворожим (наприклад, часи після Жовтневого перевороту). Минулому у такій концепції взагалі місця немає: воно або ігнорується, або свідомо замовчується. «Еволюційна» прогресивна

концепція розвиває уявлення про стадіальність розвитку соціуму, де кожний період є однаково важливий у суцільному поступальному прогресивному русі (наприклад, доктрина комунізму, як найвищої п'ятої суспільно-економічної формації). Минулому у такій концепції відводиться визначна роль: без минулого не було б теперішнього, а отже, і майбутнього.

Особливою лінійною формою виступає статична, у якій минуле, теперішнє та майбутнє визначені наперед (приклад: провіденціоналізм Середньовіччя). У такій концепції минуле значення немає, оскільки воно не важливе ні для теперішнього, ні, тим більше, для майбутнього, яке наперед є відомим.

Подібною є «песимістина» статична концепція лінійного розвитку, у якій заперечується цінність всього, що було зроблене, робиться та буде зроблене (наприклад, у філософії постструктуралізму). Минуле у такій концепції виступає лише як приклад неможливості пізнання, інтерпретації, рефлексії, а відтак і оцінки. Минуле не є ні погане, ні добре, це лише «матеріал» з якого можна створювати щось таке ж незрозуміле у теперішньому.

Крайнім виразом пріоритету минулого над теперішнім є ортодоксальна регресивна концепція (або ретроспективна), де перевага минулого є незаперечна (наприклад, ортодоксальні романтики у Німеччині кінця XVIII – початку XIX ст.).

Циклічна модель (як було сказано вище) позитивно оцінює минуле і де-які його моменти є важливими і необхідними для наслідування. Частинним випадком циклічної моделі виступає кругова модель – замкнута циклічність (наприклад, домінуюча модель грецької античності). Графічні зображення концепцій історичного руху та місця у них минулого показано на рис. 2.

П. Штомпка (1996 [1993]) зауважує, що всі концепції містять аксіологічний компонент: «Під «прогресом» ми розуміємо спрямований процес, який неухильно підводить систему все ближче або до кращого стану (або, іншими словами, до реалізації певних цінностей етичного порядку, таких, як, наприклад, щастя, свобода, процвітання, справедливість, гідність, знання і т.д.) або до ідеального стану суспільства [8, с. 26]. Такі ж самі ціннісні установки є присутні і в циклічних моделях історичного руху з тією різницею, що у якості нормативного ідеалу у них виступає не майбутнє, а, відповідно, минуле і теперішнє. Всі ці три підходи використовуються, починаючи з античності, хоча у певні періоди міг виразно домінувати один конкретний підхід, проте два інших ніколи не повністю зникли зі сфери історико-філософської думки [6, с. 283]. Проте те, що домінування певної концепції не виключає існування інших на периферії соціокультурного розвитку, вказують також І. Савельєва та А. Полетаєв (1997). Отже, у концепціях історичного розвитку формується аксіологічне уявлення про минуле – паттерни відношення до минулого.

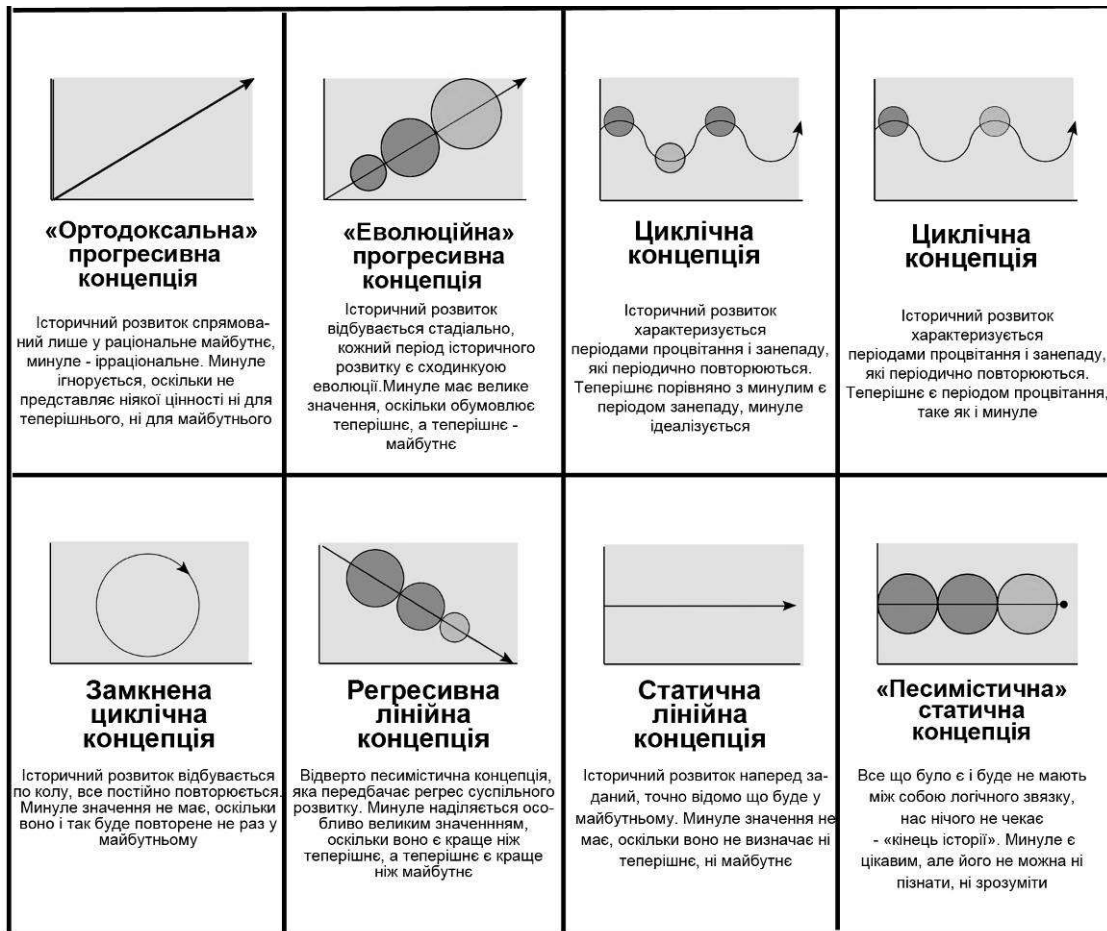

Рис. 2. Варіанти концепцій історичного розвитку

Синхронність присутності минулого в концепціях історичного розвитку та в архітектурі. Наступним методичним кроком є розгляд маніфестації визначених концепцій історичного розвитку в конкретній епосі, де минуле займає домінуюче значення, та пов'язати це із репрезентаціями історизму в архітектурі.

Грецька та римська античність. Часи грецької та римської античності у спеціальній літературі називають міфологічним часом – тобто, часом, який формувалася всім ходом космічних процесів, природними циклами та ритмами [9, с. 36]. Специфіка міфологічного часу відрізнялася нерозрізненням минулого, теперішнього та майбутнього, а часові границі були дифузні, нечіткі, розмиті. Саме до того часу належить традиція абсолютизації минулого, тобто часу, «коли з'явилося «все», коли це «все» базувалося на якомусь початковому світопорядку, якому повинні були підпорядковуватися навіть боги, і прийняла міфологічну форму ідеї «золотого віку» [10, с. 156]. У добу грецької Античності була розроблена *циклічна концепція часу, яка виключала спрямованість часу і не визнала кінцевої цілі.* Головною ознакою «історичності» подій античні вчені називали їх подібність, повторюваність, формуючи таким чином замкнену

циклічну концепцію історичного розвитку. А. Лосєв зауважив, що: «В античних філософів все рішуче рухається, проте в кінці кінців все покоїться у межах однієї космічної кулеподібності» [11, с. 17]. У час, коли не було визначене відношення ні до минулого, ні до сучасного ні до майбутнього, що пояснювалося відсутністю уявлень про казуальність, історизму не могло бути місця, хоча виникнення уявлень про історичність явищ було покладено все ж істориками Античності. Проте загалом антична історіографія не створила уявлення про якісну різницю епох та часів [7, с. 142–43].

Стародавній Рим. Відмічено, що у несприятливі періоди розвитку у суспільстві починають домінувати регресивні або ретроспективні схеми історичного руху. Як правило, вони виражалися у формі порівняння теперішнього з минулим на користь останнього. Прикладом цього є ранній та «золотий» період імператорського Риму. У спеціальній літературі відмічається, що час I–II ст. н.е. – час економічної та соціальної стабілізації римського суспільства, коли були створені сприятливі умови для господарського процвітання, розвитку культури, цивілізованого образу життя не лише у центрі держави, але й у провінціях. II ст. – «золотий вік» – було часом найвищого розквіту античної цивілізації [12, с. 4]. Чому ж мова йде про занепад? Насправді ж у цей час вже була усвідомлена безперспективність загарбницької політики Риму, вичерпність державних ресурсів, падіння значення головної метрополії – Італії і ріст ваги римських провінцій. Повстання, які вибухали у II ст. жорстко придушувалися, що свідчило про політичну кризу рабовласницької держави. Симптоми цієї кризи знайшли відображення в ідеології та культурі [13, с. 319].

I. Савельєва (1997) пише: «...якщо відтворення гесіодівської регресивної схеми віків у «Метаморфозах» Публія Овідія Назона (43 р. до н.е. – бл. 18 р. н.е.) можна розглядати просто як використання популярного художнього образу, то одночасний прояв регресивних поглядів на історію відразу у кількох сучасників – Децима Юнія Ювенала (бл. 60 р. – бл. 127 р. н.е.), Публія Корнелія Тацита (бл. 58 – бл. 117 р. н.е.) і Плінія Молодшого (61/62 р. – бл. 114 р. н.е.) – було, очевидно, не випадкове» [6, с. 289].

Характерною рисою того часу був розвиток теорії занепаду звичай, яка представляла собою певну концепцію розвитку римської держави. У літературі ця тема була найповніше розроблена у першій половині II ст. до н. е. (Полібій) та у I ст. н.е. (Посідоній, Гай Саллюстій Крісп). Суть її полягала у тому, що поступове збагачення Риму та ускладнення політичного життя у ньому неминуче супроводжуються його моральною деградацією. Таким чином, ця концепція носила виразний діалектичний характер: розвиток сприймався у ній як благо, невідділиме від зла... тобто тут виявилися спряженими два рухи часу: прогресивне і регресивне [14, с. 160]. *Антична циклічна концепція часу була*

доповнена уявленнями про те, що прогресивна та регресивна течії часу взаємопов'язані та змінюють одна одну у межах регулярно повторюваних циклах світового буття. Таким чином, двозначність розвитку і внутрішня ускладненість прогресу регресом, нерозривний зв'язок обох часів виступив тут надзвичайно ясно і, що важливо, абсолютно усвідомлено [14, с. 159].

Дослідники відмічають, що розвиток науки і культури був позначений такою ж двозначністю. З одного боку – глибший розвиток старих форм та поява нових: творчість Тацита демонструє вищу точку розвитку римської історіографії, «Сатирикон» Петронія стає зразком для нового жанру авантюрно-політичного роману, небувалої висоти досягає мистецтво скульптурного портрету, творчість великих юристів підсумовує весь процес еволюції римського права. А з іншого боку – зупиняються або щезають деякі літературні жанри (трагедія, лірика, епос), з'являється жанр придворної улесливої літератури (панегерік), філософія пронизується містично-релігійним духом та носить часто еклектичний характер (Сенека), найпопулярніша філософія стоїків носить відверто песимістичний характер. Симптоми декадансу виступають яскраво вже у II ст. [15, с. 697]. Відзначається, що пізній період еллінізму вирізнявся гетерогенністю духовних станів і пошуків, співіснуванням у культурі множини найрізноманітніших станів, суперечливих, контрастних елементів [16, с. 22].

Саме у цей час двозначностей, регресивних поглядів на історичний розвиток в римській архітектурі з'явилися перші ознаки архітектури вибору – перші маніфести історизму, т. зв. «грецьке відродження». Отже, поява позитивно оціненого минулого (грецького) у суспільній свідомості стала імпульсом до формування феномену історизму – звернення до цього минулого у всіх видах мистецтва.

Середньовіччя. Специфічністю вирізнялося середньовічне бачення історичного розвитку. Християнська концепція історії світу та людини містить у собі суттєвий елемент лінійних бачень, які задаються початковою та кінцевою точкою есхатологічного відліку. У широкому розумінні таке бачення історії не було ні прогресивним, ні регресивним – це була *статична концепція історичних змін*. Для есхатологічної ментальності історія світу і людства мала порівняно невелике значення, прихильники цієї точки зору не цікавилися ходом мирського життя, тому і не прагнули виявити у ньому ні регресивних, ні прогресивних моментів. Умовно можна вважати, що вся земна історія розглядалася ними як теперішнє, як миттєвість між минулим та майбутнім у божественній «вічності» [6, с. 292–293].

Стрижневою ідеєю, яка пронизувала середньовічний історизм у концепції лінійного часу є догмат про провіденційну обумовленість спрямованості руху

історії, її кінцевої (фіналістської) мети, основних етапів, змісту та значення кожного з них. Основними провіденційними вузлами, які пов'язували воєдино ланцюг часів стало створення світу – гріхопадіння – спокутування – майбутнє «друге пришествя Христа». У середньовічному баченні – вони суть моменти безпосереднього вторгнення у людську історію понадісторичних сил [17, с. 154]. На ґрунті лінійного виміру часу набула змісту обіцянка віруючому про «вічне спасіння» у потойбічному світі. Та обставина, що кожне «теперішнє» не лише не відділене від кінцевого «майбутнього», але наскрізь пронизане ним, що воно може настати у будь-який момент, потягнуло за собою відкриття екзистенціонального змісту часу [17, с. 92–100]. Про це пише Ж. Ле Гофф аналізуючи специфічне поняття історичного часу у Середньовіччі або, точніше, історичних часів, «представлених окремими часовими відрізками, об'єднаними етапами побудови граду земного, генеалогічним порядком, зміною королів та єпископів, божественними втіленнями і головними персонажами Біблії, язичними імперіями і правліннями християнських володарів, історичними діячами і героями оповідей... Ці часові відрізки, нерівні за тривалістю, розділені пустотами, мовчазними лакунами...», проте все це впирається у «есхатологічний час, в «останні» часи, у часи Страшного суду, який увінчує кінець світу і відкриває шлях у вічність. Час і простір – тендітні, їм приготовлене руйнування» [18, с. 21].

Домінування «статичної» концепції природно елімінувала історизм (у його мирському значенні) із свідомості середньовічної людини, для якої власна історія, своя участь у безперервному історичному процесі значення практично не мали. Проте, в архітектурі ми зустрічаємо запозичення з грецької та римської античності, які отримали назви «відродження» – Каролінгське та Оттонівське. У своєму прагненні досягнути величі Давнього Риму, імперія Каролінгів залучалася до досягнень пізньої античності. Античність поверталася в архітектуру, а у XIII ст. вона увійшла в університети, що було ознаменоване вивченням праць Аристотеля і отримало своє втілення у скульптурах Пізано, які прикрашають баптистерії Пістої і Флоренції [18, с. 16]. Їх складно зарахувати до історизму, точнішим виразом було б «механічне запозичення». Тим не менше, появу цих прикладів необхідно враховувати.

Відродження. У Новий час християнські схеми історичного розвитку почали секуляризуватися, а релігійні уявлення про час замінювалися науковими теоріями. Нове відчуття часу приходить у європейську культуру разом із добою Відродження. У цей час людина починає усвідомлювати кінцевість та унікальність свого життя: «Людина середньовіччя відчувала себе такою, що знаходиться всередині часу, у самому його потоці, несучись разом з тим потоком назустріч вічності; і оскільки вся його увага, всі сили його душі, які

знаходилися в стані постійного напруженого сподівання, були прикуті до цієї вічності, йому чужим було драматичне переживання ходу часу». В епоху Відродження, навпаки, людина розуміє, що зі смертю вона позбавляється всього: «Як позбавленому зору світ уявляється мороком, так і для вмираючого, все згасає разом з ним» [19, с. 81].

Звільнення уявлень про історію від богословського трактування призвело до того, що одиниці часу диференціювалися та наповнилися конкретним історичним змістом. Проте, найважливішим було те, що починаючи з епохи Відродження в історичній свідомості вкоренилася різниця між минулим, теперішнім та майбутнім [6, с. 199]. Формування відчуття історичної дистанції та розрізнення темпоральних модусів часу стимулювали, як пише М. Барг (1979) усвідомлення поняття епохи – часу, протягом якого відбуваються якісні перетворення соціально-історичної реальності, перехід її в інший якісний стан. Ренесанс усвідомлював себе саме такою епохою [17, с. 104]. В історичній свідомості змінюється відношення і до теперішнього, яке стає розглядатися як перехід від минулого до майбутнього. Тим самим теперішнє з чогось нерухомого, застиглого, незмінного перетворюється у ведучий момент історичного процесу, зосередження всіх часів – минулого ат майбутнього [20, с. 73].

Доба Відродження запропонувала *циклічно-прогресивну модель історичного руху*, пов'язавши їх із законами природи: оскільки розквіт і занепад являються всезагальними законами природи, то вони розповсюджуються і на суспільство. Згодом ідея була уточнена: підйоми і спади у розвитку цивілізацій визначаються поведінкою людей, які в одні періоди наближуються до природи, зумовлюючи тим самим фазу підйому, а у інші періоди – віддаляються від неї, провокуючи занепад. Також була «задана» верхня межа циклічного розвитку: вона вже визначена природою і досягнута в античний час. Оскільки перевершити її не можна, то не лише цикл розвитку, але і його амплітуда вже задані історично встановленими межами, і Відродження здатне наблизитися до рівня духовних завоювань античності [6, с. 297–298]. Різниця між циклічною концепцією, яка була опрацьована в епоху еллінізму у Стародавньому Римі та добою Ренесансу полягала у тому, що у римські часи були «поміщені» у низ синусоїди, символізуючи занепад та безнадію сучасності, а доба Відродження оптимістично розмістила свій час на висхідній лінії, не сумніваючись у своїй рівнозначності величі древніх. Історизм став визначальним фактором розвитку архітектури (зрештою, сама назва епохи свідчила про прагнення відродити цінності минулого).

Просвітництво. Швидкий розвиток техніки та наукового знання у XVI ст. наочно продемонстрували значні відмінності нової епохи від античної, тому

поступово циклічні моделі суміщаються, а згодом у період Просвітництва замінюються *лінійною прогресивною концепцією історичного руху*. Раціоналістичний світогляд, відкинувши ідею близькості до природи як фактора еволюції суспільних процесів, по-іншому поставив проблему співвідношення між циклічними та лінійними образами руху історії. З кінця XVI ст. у Європі все ширше розповсюджується ідея *про виразну прогресивну спрямованість історичного розвитку*. Новий час себе повністю ідентифікував з ідеєю прогресу [6, с. 298–299]. Віра у прогрес у більшості просвітителів була пов'язана у вірою у торжество розуму – саме це стало фундаментальним принципом істориків епохи Просвітництва.

У 1744 р. Вольтер опублікував роботу «Нові міркування про історію», у якій виступив провісником буржуазної теорії прогресу. Основне завдання філософ вбачав у тому, щоб показати «через які сходи люди прийшли від грубого варварства попередніх часів до культури нашого». Головною рушійною силою історичного процесу Вольтер вважав вдосконалення людського розуму, а головними перешкодами на його шляху – забобони, релігійний фанатизм, невігластво. Розвиток людства полягає у боротьбі цих двох сил: «У кінцевому рахунку дух просвітництва бере верх. Європа тепер більше заселена, більше цивілізована, багатша, ніж у період, наприклад, Карла Великого і навіть у римські часи» [6, с. 299].

Ідеологія Просвітництва, яка механічно поділила історію на ірраціональне минуле і раціональне майбутнє, була розвинена І. Кантом, який трактував смисл загальної історії як процес саморозвитку людського духу, завдяки якому людська раса стає раціональнішою, а тому вільнішою [6, с. 299–301]. А вперше ідея прогресу як закономірної зміни суспільних систем (стадій) була запропонована К. Сен-Сімоном. Всі концепції лінійного прогресу передбачали подальший розвиток, яким можна було б досягнути світлого майбутнього та всесторонньо розвиненої людини. Наявність таких концепцій стимулювала появи цілого ряду теорій майбутнього, які оформлялися у роботах французьких, англійських, німецьких та російських утопістів. Часто обґрунтування необхідності досягнення майбутнього гармонійного стану супроводжувалося різкою критикою теперішнього [20, с. 71].

Домінування ортодоксальної прогресивної концепції історичного розвитку «пересунуло» на периферію інтерес до минулого. Минуле у такій інтерпретації не має вадливого значення: воно все одно гірше і найкраще лише попереду – до нього і необхідно прагнути. Зацікавлення минулим зростає з мірою наближення до кінця XVIII ст. тоді ж і поживається інтерес до минулого і в архітектурі. Хоча історизм і не щезав з поля діяльності архітекторів (згадаємо цитування в архітектурі бароко, палладіанство, першу неоготику), проте, він все ж

залишався на маргінесі культурного розвитку, представлений не чисельними, але показовими прикладами своїх реалізацій.

XIX століття. Наприкінці XVIII–XIX ст. ідея прогресу залишалася домінуючою у суспільстві. Вона стала вірою і, зрештою, догмою і почала служити легітимації політичних дій, панування та влади. Е. Фромм писав: «Великі Обіцянки Безмежного Прогресу – передчуття панування над природою, матеріального достатку, найбільшого щастя для найбільшого числа людей та необмеженої особистої свободи – живили надію і віру поколінь із самого початку індустріального віку» [6, с. 302].

Проте суть прогресивістської концепції, яку сформулювало Просвітництво, суттєво відрізнялося від ідеї історичного розвитку XIX ст. Просвітники у прогресі історії вбачали суттєву рису, яка відрізняла їх від статичної, незмінної природи. Еволюціоністська метафізика кінця XIX ст. вважала, що всі процеси, які розгортаються у часі, є прогресивними за своїм характером й історія є прогресивною хоча б лише тому, що являє собою ланцюг подій, які розгортаються у часі. Таким чином, суспільний прогрес розглядався лише як один з варіантів прогресивного розвитку історії. Саме еволюціонізм став стрижневою ідеєю, яка супроводжувала все XIX ст. Розвиток, еволюція – ключові поняття мислення того часу. Час, зрозумілий як форма розвитку живого, співвідноситься не з вічністю, а з неперервним породженням нового, тобто з майбутнім. Саме майбутнє, а не теперішнє складає у цю епоху смисловий та організуючий центр потоку часу. Таким чином, лінійна ортодоксальна концепція історичного розвитку доби Просвітництва змінилася *лінійною еволюційною концепцією прогресивного розвитку.*

Це століття, а, особливо, його друга половина стала кульмінацією розвитку історизму в архітектурі. Історизм став не просто домінуючим в архітектурному розвитку, а тотальним явищем – не помітити його вже було неможливо.

XX століття. У XX ст. розвиваються різні варіанти бачення історичного процесу. З одного боку тема прогресу і надалі залишається важливою у філософії та методології історії. Прикладом цього є філософія екзистенціалізму (К. Ясперс), де розуміння прогресу характеризувати наступні особливості: відхід від стадіального підходу та пріоритет духовної складової (К. Ясперс формує поняття «осьового часу» – часу між 800 та 200 р до н.е., який знаменує становлення для всього світу певної філософської основи, що сформувала тип сучасної людини). Для К. Ясперса: прогрес – це ріст знань, вмінь, можливостей [7, с. 81].

На ідеї прогресу побудована теорія модернізації, яка являє собою спектр різнорідних концепцій, за допомогою яких історики, соціологи, політики

намагаються шукати найраціональніші варіанти розвитку суспільства. Найзначнішим методологічним досягненням теорії модернізації є висновок про необоротність історичного процесу, у чому проявляється прихована полеміка із прихильниками циклічного розвитку історії. Історизм першої половини ХХ ст. у модернізованих формах неокласицизму становив альтернативу різноманітним тенденціям модернізму.

Стирання просторово-часових меж було репрезентоване у філософії постмодернізму із втратою значимості традиції. Замість неї на перший план виходить «цитуння» як гра з «тим, що було». Світ являється як плюралістичне щось, яке не зводиться до жодного універсального принципу. Історія постає як позбавлена будь-якого смислу. «Стріла часу» перетворюється у стрілку компаса, яка коливається між полюсами Часу. А Час втрачає модуси і перетворюється у «минулотеперішнє». Форма втрачає смисл і перетворюється в антиформу, в історії панує випадок, де задуму та закономірності немає місця; ієрархія як принцип структурної організації поступається анархії; на місце творчості постає реконструкція; центрування замінюється розсіюванням; замість заглибленню, традиції, вкоріненості пропонується ризом і «перетин поверхонь»; означаюче витісняє означуване; ціль підміняється грою, а визначеність – невизначеністю.

Минуле, оцінене іронічно, і надалі присутнє в архітектурі у формах постмодернізму. Постмодернізм, виступаючи проти ідеї цільності, розриває «зв'язок часів». Стосовно проблеми часу постмодернізм означає свідоме (навіть агресивне) забуття минулого, відмову від усіх форм нав'язаного об'єктивного часу у всіх модульностях, творення «іншого» часу, у якому немає модальностей, а є лише «тут» і «зараз», де немає місця часовій послідовності, а лише спонтанно виникають образи, асоціації, події [21, с. 63].

Висновки. Можливість виникнення явища історизму в архітектурі є детермінована ідеєю позитивного бачення минулого у домінуючих концепціях історичного прогресу кожного культурного періоду. Таким чином, розвиток історизму Стародавньому Римі та доби Ренесансу був стимульований формуванням циклічної концепції історичного прогресу; у період Просвітництва поширення історизму обмежувалося домінуванням прогресивної еволюційної концепції ортодоксального типу; починаючи з кінця ХVІІІ до кінця ХІХ ст. потужним імпульсом доля розвитку історизму в архітектурі стала прогресивна еволюційна концепція еволюційного типу; розвиток історизму в архітектурі у ХХ ст. є пов'язаний із розвитком варіантів циклічних та лінійних концепцій (еволюційної та песимістичної). Відсутність минулого у домінуючих концепціях історичного розвитку відтягувало історизм в архітектурі на маргінальні позиції.

Отже, історизм в архітектурі не виступає явищем автономним від загального культурного процесу – його можна інтерпретувати як адекватне відображення засобами архітектури ретроспективних філософсько-світоглядних концепцій історичного розвитку, тобто історизм в архітектурі виступає однією із форм художньої репрезентації категорії минулого.

Література

1. Иконников А. В. Историзм в архитектуре / А. В. Иконников. – М.: Стройиздат, 1997. – 557 с., ил.
2. Философская энциклопедия / гл. ред. Ф.В.Константинов. Т. 2 – М.: Государственное научное издательство «Советская энциклопедия», 1962. – 575 с.
3. Філософський енциклопедичний словник. – Київ: Абрис, 2002. – 742 с.
4. Сабурова Т. А. Роль античности в историческом сознании русского общества в конце XVIII – начале XIX в. / Т. А. Сабурова // Феномен прошлого (Отв. ред. И. М. Савельева, А. В. Полетаев). – М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2005. – С. 368 – 397.
5. Штомпель Л.А. Смыслы времени / Л. А. Штомпель. – Ростов-на-Дону, 2001. – 195 с.
6. Савельева И. М. История и время: в поисках утраченного / И. М. Савельева, А. В. Полетаев. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 800 с.
7. Смоленский Н. И. Теория и методология истории: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н. И. Смоленский. – 2-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 272 с.
8. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка; пер. с англ. М.: Аспект-Пресс, 1996 [1993]. – 416 с.
9. Лосев А.Ф. Античная философия истории / А. Ф. Лосев. – М.: Наука, 1977. – 208 с.
10. Жданов Б. В. Проблема времени в древнеегипетской мысли / Б. В. Жданов // Вопросы философии. – 2003. – №2. – С. 152–160.
11. Копалов В. И. Историзм как принцип социально-философского исследования / В. И. Копалов. – Свердловск : Изд-во Уральского ун-та, 1991. – 172 с.
12. История Древнего Рима: Учеб. для вузов по спец. «История» / В. И. Кузищин, И. Л. Маяк, И. А. Гвоздева и др.; Под ред. В. И. Кузищина. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 2000. – 383 с: ил.
13. Всеобщая история архитектуры в 12 томах. Т. 6. Архитектура России, Украины и Белоруссии XVI – первая половина XIX веков. – М.: Издательство литературы по строительству, 1968. – 568 с.

14.Кнабэ Г. С. Историческое пространство и историческое время в культуре Древнего Рима / Г. С. Кнабэ // Культура Древнего Рима. – М., 1985. – С. 108–165.

15.Ковалев С. И. История Рима. Новое издание, исправленное и дополненное / С. И. Ковалев / Под ред. проф. Э. Д. Фролова. – СПб.: ООО «Издательство «Полигон». – 2002. – 864 с., ил.

16.Кривцун О. А. Эстетика: Учебник / О. А. Кривцун. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 279 с.

17.Барг М. А. Эпохи и идеи: Становление историзма / М. А. Барг. – М.: Мысль, 1987. – 348 с.

18.Ле Гофф Ж. Средневековый мир воображаемого / Ж. Ле Гофф / Пер. с фр. / Общ. ред. С.К. Цатуровой. – М.: Изд. группа «Прогресс», 2001. – 440 с.

19.Антология мировой философии: в 4 т. – Т. 1, Ч.1 и 2. – М.: Мысль, 1969. – 936 с.

20.Маликова Е. А. Историческое время: содержание и основные формы: дис... канд. философ. наук: 09.00.01 / Елена Александровна Маликова. – Уфа, 2011. – 188 с.

21.Лихушина М. В. Художественное время как выражение темпоральности культуры: дис... канд. философ. наук: 24.00.01 / Лихушина Марина Владимировна. – Ростов-на-Дону, 2010. – 145 с.

Аннотация

В статье проанализировано явление историзма в архитектуре в его взаимосвязи с философским осмыслением категории прошлого и на основе этого определено значение историзма в общекультурном контексте: это адекватная художественная репрезентация средствами архитектуры ретроспективных философско-мировоззренческих концепций исторического развития.

Ключевые слова: историзм, архитектура, категория прошлого, ретроспективная философско-мировоззренческая концепция исторического развития.

Abstract

The article analyzes the phenomenon of historicism in architecture in its relationship with the philosophical understanding of the past and categories on the basis of the observed values of historicism in general cultural context: it is an adequate representation of the art architecture means of retrospective philosophical and ideological conceptions of historical development.

Keywords: historicism, architecture, category past, retrospective philosophical and ideological conception of historical development.